

נועים אליעזר

חקרי משפט

עמותה לחקר המשפט היהודי (ע"ד)

שיעורי מורינו הגאון רבי אליעזר רוט שליט"א

כי תשא תשפ"ב * מס' 221

חילול שבת לצורך חולה שלא יוכל לקיים שבת

ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת (שמות ל"א, ט"ז).

ה"אור החיים" על התורה (כאן) ביאר: "אימתי אמרתי לך לשמור איש ישראל אפילו בערך כבוד שבת, דוקא לעשות, פירוש באדם שישנו בגדר עומד לעשות, אבל מי שודאי לא יקום ולא יגיע לשבת לשמרו הגם שרפואות אלו יועילו לעשות או לימים לא יחלל עליו שבת". עכ"ד.

בסוגיא דיומא פ"ה ע"ב

א) הנה ביומא (פ"ה:) איתא, רבי שמעון בן מנסיא אומר ושמרו בני ישראל את השבת אמרה תורה חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה. - ובפשוטו משמע כדברי ה"אור החיים", דההיתר לחלל שבת על חולה הוא דוקא כדי שישמור שבתות הרבה.

בסוגיא דיומא פ"ה ע"א

ב) אולם ביומא (פ"ה:) אמרינן, דאליבא דשמואל אם מצאו תינוק תחת גל של אבנים בעיר שרובה גויים אף על פי דינו כגוי דאזלינן בתר רובא, מכל מקום מחללים שבת להצילו, שמא ישראל הוא. ולכאורה לפי דברי ה"אור החיים" הנ"ל דכל מה שמחללים שבת הוא דוקא כשישמור שבת, אם כן איך מותר להצילו, והרי אותו קטן לא ישמור שבת כיון דינו כגוי.

דברי ה"מנחת חינוך"

ג) ויעוי' ב"מנחת חינוך" (מצוה ל"ב, מוסף השבת אות ג') שכתב: "והראה לי למדן אחד בספר אור החיים על התורה פרשת כי תשא על פסוק ושמרו שכתב וכו', והוא תמוה דמבואר בדבריו דעל חיי שעה אין מחללין עליו את השבת, ובש"ס דילן ביומא שם מבואר להדיא

גבי מפקחין וכו' מצאוהו חי מפקחין, פשיטא לא צריכא אפילו לחיי שעה. וכן הוא ברמב"ם פ"ב [דשבת] הי"ח, וש"ע סימן שכ"ט סעיף ד". עכ"ד.

ויעוי"ש ב"מנחת חינוך" שהביא שאותו חכם רצה ליישב דהא דמחללין לחיי שעה הוא רק באיסור דרבנן. - אולם ה"מנחת חינוך" הוכיח מסוגיא דסנהדרין (ע"ב:) דגם באיסור דאורייתא מחללים את השבת.

ביאור כונת האוה"ח

ד) הן אמת דלכאורה כוונת ה"אור החיים" דכיון שיחיה החולה רק איזה ימים, ובאותם הימים יהיה חולה ולא יוכל לשמור שבת, לכן אין מחללין עליו את השבת. אבל ודאי מי שיכול לחיות חיי שעה ולקיים את השבת באותו זמן, שפיר מחללים עליו את השבת, וכדאיתא ביומא (פ"ה:) שמחללים את השבת לחיי שעה, דהתם קמירי בגוונא שבאותה שעה יכול לשמור את השבת.

הערה ע"ד האוה"ח מדברי

השו"ע סי' שכ"ט ס"ד

איברא דהקושיא ע"ד ה"אור החיים" הוא מדברי המחבר בשו"ע או"ח (סימן שכ"ט סעיף ד') שכתב: "אפילו מצאוהו מרוצץ שאינו יכול לחיות אלא לפי שעה מפקחין". והרי מרוצץ אינו יכול לשמור שבת, ואפילו הכי מחללין עליו את השבת.

הערה ע"ד האוה"ח מסוגיית הגמ'

והנה יש להעיר מסוגיית הגמ' הנ"ל, דאליבא דשמואל מפקחין על תינוק שנמצא בעיר שרובה גויים, וחזינן שמחללים שבת אפילו בגוונא שלא ישמור שבת.

הוכחת הביאורה'

ויעוי' בביאורה' (בסימן שכ"ט סעיף ד', ד"ה אלא כו') דהוכיח מזה דהא דאיתא בגמ' שכל הטעם

שמחללים שבת להצלת חולה הוא רק משום שישמור שבתות הרבה, זהו רק לטעמא בעלמא, אך לדינא אין תלוי בזה.

ביאור ה"מנחת חינוך"

ה) והנה ה"מנחת חינוך" הנ"ל כתב: "ולענ"ד אפשר דלמ"ד ביומא (פ"ה:) דילפינן פיקוח נפש דוחה שבת מושמרו כו', אם כן מפסוק זה נשמע דוקא כדי שישמור שבתות הרבה. אבל למסקנא דקיי"ל כשמואל דיליף מוחי בהם ולא שימות בהם, ועיי"ש בתוס' בעמוד א' ד"ה ולפקח, דעל כן סובר שמואל דלא אזלינן בתר רובא דבעינן שלא יהא שום צד מיתה, אם כן אפילו לחיי שעה מחללין, דעל כל פנים איכא צד מיתה". עכ"ד. והיינו, דד"ז תלוי בפלוגתא דשמואל ורבי שמעון בן מנסיא האם מחללים שבת רק לצורך חולה שיוכל לשמור השבת. - והוסיף ה"מנחת חינוך", דהא דקאמר שמואל בגמ' דמחללין שבת על תינוק שנמצא בעיר שרובה גויים, אף על פי דבכהאי גוונא לא ישמור שבת, צ"ל דשמואל לטעמיא דס"ל שמחללים שבת אפילו כשלא ישמור שבתות הרבה.

בתשו' "חתם סופר"

ו) ובתשו' "חתם סופר" (יו"ד סימן פ"ג, וסימן פ"ה, וסימן רמ"ה) כתב כדברי ה"מנחת חינוך" הנ"ל, דמה שכתבו התוס' ביומא על הא דמפקחין את הגל, דקיי"ל כשמואל דפיקוח נפש דוחה את השבת משום שנאמר וחי בהם, כוונתם דדין זה שמפקחין את הגל על תינוק שנמצא בעיר שרובה גויים אף על פי שלא ישמור שבת מעולם, קאי דוקא אליבא דשמואל, אבל אליבא דרבי שמעון בן מנסיא שמחללים שבת רק כדי שישמור שבתות הרבה, בכהאי גוונא שלא ישמור שבתות הרבה אין מחללים את השבת. ע"ש ב"חתם סופר". - ולפי זה יתפרש היטב דברי ה"אור החיים" הנ"ל, דלא קשה מהא דמפקחין את הגל על התינוק

שנמצא בעיר שרובה גויים, דה"אור החיים" קאי בשיטת רבי שמעון בן מנסיא.

בגדר שבת דחוייה אצל חיי שעה

ז) והנה לפי דברי ה"חתם סופר" י"ל במה שכתב הרא"ש (פ"ח דיומא סימן י"ד) שחולה מסוכן עדיף שישחטו עבורו בהמה בשבת, מאשר יאכל טריפה, מכיון דשבת הותרה אצל פיקוח נפש ושבת דחוייה. ולפי דברי

ה"חתם סופר" לכאורה י"ל דכיון שהמקור ששבת הותרה הוא מהפסוק ושמרו שמותר לחלל שבת כדי שישמור שבתות הרבה, אם כן במי שיחיה חיי שעה דלא שייך האי טעמא, ממילא שבת אצלו היא דחוייה ולא הותרה, ועדיף שיאכלו נבילה, ולא יחללו עליו שבת שהיא דחוייה.

ביאור ה"תוספת יום הכפורים"

ח) אך זהו דוקא לפי דברי ה"חתם סופר", אולם ה"כפות תמרים" בספרו "תוספת יום הכפורים" ביומא (שם) נקט דגם משום מצוות אחרות מחללים שבת. - דיעוי"ש שביאר דאין כוונת הגמ' דוקא לשמור שבתות, אלא הוא הדין כל המצוות. וכן מתבאר במאירי (שם) שכתב דהוא הדין שיקיים מצוות וידוי.

❖ באיסור עשיית שמן המשחה לסוך בה

ובמתכונתו לא תעשו (שמות ל', ל"ב).

כפוניא דכריתות ה' ע"א

א) בכריתות (ה') ובהוריות (י"א): נחלקו רבי יהודה ורבי יוסי באופן עשיית שמן המשחה, דרבי יוסי ס"ל דשרו את שרשי הבשמים במים והציפו עליהם שמן. ורבי יהודה ס"ל ששקלו את כל העיקרים בשמן בשמן והיה מעשה ניסים שהספיק לזה י"ג לוג שמן. - ובכריתות (ה'): מבואר שהאיסור לעשות שמן המשחה הוא דוקא כשעשה בדיוק במנין הסממנין של שמן המשחה שעשה משה. - ומעתה קשה היאך שייך לדעת רבי יהודה האיסור של ובמתכונתו לא תעשו כמוהו, הרי אי אפשר לעשות כדוגמת שמן המשחה שבמשכן שהיה בנס.

ביאור החת"ם

ב) והנה ה"חתם סופר" על התורה (כאן) ביאר, דגם לדעת רבי יהודה עיקר המצוה של עשיית שמן המשחה הוא לעשותה כדעת רבי יוסי על ידי מים, ורק לאחר שחטאו בעגל ונגזר עליהם מיתה והוצרכו למשוח הרבה מלכים וכהננים הוצרכו לנס זה. - ולפי זה ביאר ה"חתם סופר" דודאי גם אליבא דרבי יהודה מצות עשיית שמן המשחה הוא במים ולא על ידי נס, ולכן שפיר משכחת גם כן איסור פיטום הקטורת לדעת רבי יהודה כשעושה על ידי מים.

ביאור ה"פנים יפות"

ג) ובספר "פנים יפות" (כאן) נקט דאליבא דרבי יהודה איסור עשיית שמן המשחה הוא דוקא על ידי שמן ולא על ידי מים. וביאר דלרבי יהודה באמת האיסור הוא כשעושה מעשה עשיית שמן המשחה בשמן, אף על

פי שבפועל כיון שלא יהיה מעשה ניסים לא יצא שמן המשחה. - והוסיף ה"פנים יפות" דזהו תלוי בפלוגתא דאביי ורבא בתמורה (ד'): אם כל מילתא דאמר רחמנא אי עביד מהני. ולדעת רבא דלא מהני מבואר בגמ' התם דלקי משום דעבר אמימרא דרחמנא. ולפי זה כתב ה"פנים יפות" דבהכרח צ"ל דרבי יהודה ס"ל כרבא דאפילו דאי עביד לא מהני לקי דעבר על מימרא דרחמנא, ולכן גם כשעושה שמן המשחה אף על פי שבמציאות אי אפשר לעשותה, מכל מקום מכיון שעשה פעולת האיסור עבר על מימרא דרחמנא. - וחזינן דה"פנים יפות" נקט דהא דלוקה אליבא דרבא כשעבר על מימרא דרחמנא אף על פי שלא עשה מעשה בפועל, אין זה מחמת איסור, אלא מחסרון במציאות. - ויש להעיר דה"פנים יפות" (בפרשת בהר) נקט דבכהאי גוונא גם לרבא אין לוקין.

שבירת הלוחות למהר להציל את ישראל מאיסור חמור

באיזה צורת בזיון מותר לעשות כפ"ת להצלתו

והנה בגמ' אמרינן התם, וכדרך שאמרו בעצמות כך אמרו בספר תורה. ומסקנת הגמ' דדין זה בספר תורה, נאמר גם על הסיפא שאם מתייר מפני לסטים מותר. - אלא דלא נתפרש להדיא איזה צורת בזיון מותר לעשות בספר תורה להצלתו. ונחלקו קמאי בזה, דהרי"ף נקט לשון שאם מתיירא מגנבים וכו' מותר להניחה על גבי החמור שהוא רוכב עליו. אבל לא נתבאר בדבריו להדיא שמותר לרכוב עליהם. ויעוי"ש ברבינו יונה דנקט בשיטת הרי"ף, דאפילו בשעת הסכנה אין לו לרכוב עליהם, שיותר טוב שיאבד אותם משינהג בהם מנהג בזיון גדול כזה, וכל היתר דבשעת סכנה הוא רק להתיר להפשילן לאחוריו. אולם דעת התוס' ועוד רבני צרפת, דכדרך שאמרו בעצמות שמותר לרכוב עליהם ממש, כך אמרו בספר תורה שאם מתיירא רוכב עליו ואין חוששין לבזיון.

הכרעת השו"ע והש"ך

ובשו"ע יו"ד (סימן רפ"ב סעיף ג') סתם הדין. אולם הש"ך (שם סק"ה) הכריע בזה"ל: "ואם היה מיוחד מפני הגנבים מותר". - וע"ש בש"ך שסיים: "אבל היכא דלא אפשר, מותר אפילו לרכוב עליהם". - ועי' בספר "ראש יוסף" בסוגיא דברכות (י"ח). שביאר בזה שלש שיטות, וארבע פירושים בסוגיא.

בביאור היתר בסוגיא דברכות הנ"ל

ובביאור היתר בסוגיא דברכות (י"ח), יש לעיין, האם הוא מפני דעדיף בזיון מועט מבזיון מרובה, או דלמא אין זה בזיון כלל בגוונא שעושה זאת לצורך הצלה מבזיון. - ובחידושי הרשב"א בברכות (י"ח). בד"ה כדרך כו', משמע שאין כאן בזיון כלל. דיעוי"ש שכתב: "שאם היה מתיירא מפני גויים או מפני לסטים מניחו על החמור ורוכב עליו שזוהי שמירתו". עכ"ל.

כגון שמבטל תורה להוצאת המת ולהכנסת כלה. זהו יסודה, כלומר שמקבל שכר כאילו יושב ומייסדה ועוסק בה. שנאמר אשר שברת, ולא אמר ליה בלשון כעס, שמע מינה הסכימה עמו דעת השכינה כשביטל תורה ושיברן כיון דנתכוין לטובה.

בדברי הר"ן בסוגיא דביצה ט"ז ע"ב

ג) והנה הר"ן בביצה (ח' ע"א מדפי הרי"ף) הקשה, אליבא דרבא בביצה (ט"ז:): דס"ל שעירוב תבשילין משום כבוד השבת נתקן, כדי שיברור מנה יפה לשבת. הא דתנן נאכל עירובו או שאבד לא יבשל עליו בתחילה. והקשה הרי כל העירוב לכבוד שבת ניתקן, ואיך יתכן שאם לא הניח עירוב ישרא בלי כבוד ועונג שבת. ותירץ, דמוטב שלא יתעדן שבת אחת, ויתעדן שבתות הרבה, שאם אתה מתיר לו לבשל כשנאבד ערובו, אף הוא יתירש בו ולא ישמרנו או יאבד או יאכל ולא יזכור לברור מנה יפה לשבת כלל. - וז"ל הר"ן: "ולא תקשי לרבא דס"ל דעירוב משום כבוד השבת נתקן, הא דתנן נאכל עירובו או שאבד לא יבשל עליו בתחילה לשבת, דמוטב שלא יתעדן שבת אחת ויתעדן שבתות הרבה, שאם אתה מתיר לו לבשל כשנאבד ערובו אף הוא יתירש בו לא ישמרנו או יאבד או יאכל ולא יזכור לברור לשבת כלל". עכ"ל. וחזינן דשרי לבטל פעם אחת מצות עונג שבת אף על פי שהיא מדברי קבלה, כדי שישמור שבתות הרבה לענגם.

בסוגיא דברכות י"ח ע"א

ד) ובברכות (י"ח). גרסינן, ת"ר המוליך עצמות ממקום למקום הרי זה לא יתנם בדסקיא ויתנם על גבי חמור וירכב עליהם, מפני שנוהג בהם מנהג בזיון. ואם היה מתיירא מפני נכרים ומפני לסטים מותר.

וחזינן בגמ' דבעצמות המת שחייבים לנהוג בהם כבוד, וכשנתיירא מפני נכרים או לסטים מותר אפילו לרכוב עליהם ולנהוג בהם בזיון להצלתם.

ויהי כאשר קרב אל המחנה וירא את העגל ומחולות ויחר אף משה וישלך מידינו את הלוחות וישבר אותם תחת ההר (שמות ל"ב, י"ט).

בפירוש בעלי התוספות "מושב זקנים" על התורה, הקשו: "למה נהג משה רבינו מנהג בזיון בלוחות לשוברם, היה לו לגנוזם תחת ההר דרך כבוד". ותירצו: "פירש הרי"ח [רבי יהודה החסיד] ז"ל, שלכך שברם כי היו כבדים עליו, והשליכם מההר בידיו כדי לילך למחנה ולסלקם מן העוון, כי כל זמן שלא בא אצלם היו חוטאים". [והיינו, דמשה רבינו מיהר להשליך את הלוחות, ולא טרח להתעכב בגניזתם, כדי להזדרז להפריש יהודים מאיסור]. - והוסיף: "ומכאן אמר הרי"ח ז"ל, אם אדם נושא ספר תורה, ורואה שאחרים רוצים לחטוא, ואינו יכול למהר ללכת ולמנוע אותם מחטא מפני ספר תורה שמרים, אזי ישליך את הספר תורה מידו, כדי [למהר] למנועם מן החטא. ואם יקשה לך, וכי אומרים לאדם חטא בשביל שיזכה חבריך, יש לומר, דמצוה דרבים שאני, כדי למנוע רבים מעוון, וכעין המבואר במסכת גיטין (מ"ד). שרבי אליעזר שיחרר את עבדו, ועבר על העשה של לעולם בהם תעבודו, כדי לצרפו לעשרה, מפני שהוא מצוה דרבים". עכ"ל.

בגוונא שאפשר לבזות התורה

כדי להציל רבים מעוון

א) הנה מתבאר בדברי ה"מושב זקנים" מבעלי התוס' הנ"ל, דאיכא גוונא שאפשר לבזות את התורה כדי להציל רבים מעוון.

בסוגיא דמנחות צ"ט ע"ב

ב) ובמנחות (צ"ט:) איתא, אמר ריש לקיש פעמים שביטולה של תורה זהו יסודה, דכתיב אשר שברת, אמר לו הקב"ה למשה יישר כח ששברת. ופירש רש"י, שביטולה זהו יסודה,

השלכת ס"ת כרי להציל מהחטא

ה) ובעיקר דברי בעלי התוספות בספר "מושב זקנים" הנ"ל, לכאורה צ"ב איך יתכן להשליך ספר תורה כדי למנוע מן החטא. וצ"ל על פי מה שכתב הרמב"ם (פכ"ד מסנהדרין ה"י) בזה"ל: "ואין כבוד התורה אלא לעשות על פי חוקיה ומשפטיה". עכ"ל.

האם האותיות פרחו קודם שנשברו הלוחות

ו) והנה במה שכתבו בעלי התוספות, שכשראה משה שהאותיות פרחו שוב שבר את הלוחות. וז"ל: "מאחר שפרחו אותיות הקודש מה הנאה באבנים האלה כו". עכ"ל. צ"ע מסוגיא דפסחים (פ"ז): לוחות נשברו ואותיות פורחות, מבואר שמתחילה נשברו ורק אחר כך פרחו האותיות.

בענין לעבור עבירה קלה כדי למנוע אחרים מעבירה חמורה

ז) ויסוד הנידון בזה הוא האם מותר לעבור עבירה קלה כדי למנוע אחרים מעבירה חמורה, כשהיא מצוה דרבים, לכאורה הוא מדין ערבות.

כסוגיא דשבת ד' ע"א

ח) ובשבת (ד') מבואר דלענין עבירה חמורה דעביד איהו, שרינן ליה לתקן ע"י עבירה קלה, אבל לאחרינא לא שרינן. - בפשוטו הביאור הוא, דודאי אין תיקון לעבירה ע"י עבירה אחרינא, וגם כשהיא קלה ממנה, דדרך התיקון לעבירות הוא בדרכי התשובה וכפרה, ולא ע"י עבירות אחריני. ומה"ט פשוט דלאחר לא שרינן לעבור כדי לתקן. אבל לגבי דידיה שכל זמן שעבירתו נמשכת הוי מחוייב ועומד להפסיק מעשיו, ממילא י"ל דגם ע"י עבירה אחריני מחוייב הוא. ובהא קמבע"ל דשמוא אין להשתמש במעשה איסור להנצל מעבירות, וקמ"ל דשרי. אבל בנוגע לאחריני, שלא עבר העבירה מהיכי תיתי שיחוייב להפסיק מעשיו.

כדין ערבות להציל חברו

ט) ואמנם די"ל דמדין ערבות מוטל עליו להפסיק עבירת אחריני.

ביאור ה"כתב סופר" בהא דאמרינן חטא כדי שיזכה חברו

י) ואכן יעויי"ש בתוד"ה וכי כו', בת"י בתראה, שכתבו דהיכי דלא פשע, אמרינן חטא כדי שיזכה חברו. - וביאר בשו"ת "כתב סופר" (סי"ט"ב) דזהו מדין ערבות, דכל ישראל ערבים זל"ז.

קושיות ה"כתב סופר"

וע"ש שהקשה דלפ"ז בנשים וגרים דאין להם דין ערבות לא אמר' בהו חטא כדי שיזכה כו', והקשה מהא דחצי' שפחה וחציה בת חורין שכפו את רבה. ע"ש. וא"כ כשלא פשע גדר המציל אחרינא הוא כגדרו של אותו שפשע כלפי עצמו. ברם לתירוצא קמא, שכתבו לחלק בין היכא שהאיסור נעשה על ידו, ובין כשלא נעשה האיסור על ידו. בזה אין לפרש מטעם ערבות, אלא דהדינן ליסוד הדין, דכשם שכלפי העושה עבירה עצמו, מחוייב ועומד הוא להפסיק מעשיו, ואשר ע"כ גם ע"י עבירה אחריני מחוייב הוא. ה"נ כל שהאיסור נעשה על ידו, חייב הוא להפסיק האיסור, וגם ע"י עבירה אחריני.

ביאור הענין למנוע מאיסורים

יא) אולם נראה לבאר באופ"א, דהן כלפי העובר עבירה גופא, אין הטעם שמותר לו לתקן ע"י עבירה אחריני, משום דמחוייב הוא להפסיק מעשיו האסורים. דלא מבעיא דכלפי אחרינא אין לנו לחיבו למעבד איסורא להציל חברו, וגם מטעמא דערבות לא מצינו שנהיינו ערבים לעבור באיסורים, אלא רק להציל מאיסורים ולהכניס במצוות. וגם כלפי העובר עבירה גופא, דודאי הוא דיש ענין להפסיק מעשיו האסורים, או לא להשתמש באיסור גופו להנצל מאיסור אחרינא. ונראה דהביאור הוא, דבנוגע לעצם העבירה, ליכא נפקותא בין העובר העבירה לבין אחרינא, דתכלית המכוון שיהא מניעה מאיסורים. וכל מה שיש לחלק ביניהם, אינו מחמת העבירה עצמה, אלא דלאחרינא שלא נכנס ומצוי בעבירה, מה לו ולעבירה, ורק להעובר עבירה גופו, שמצוי הוא בעבירה, ככה"ג אמרינן דיוציא מידה. והיינו דאי"ז מפני התיקון דעבירה. ומה"ט כתבו בתירוצא קמא דכשהאיסור נעשה על ידו, דמצוי הוא

בעבירה, חייב לתקנה. וגם בת"י בתרא דכתבו דכשפשע לא יצילנו, מה"ט הוי, דמחמת פשיעתו דהעובר הרי רק הוא מחשיב כמצוי בעבירה, ורק כשלא פשע דיינינן לכו"ע כמותו, ומדין ערבות, כמש"כ ה"כתב סופר".

בחידושי הגרעק"א בשבת ד' ע"א

יב) והנה כתב בחידושי הגרעק"א בשבת (ד'), בדעת התוס' דס"ל דבחדא לטיבותא סגי לענין שיהא אחרינא מצילו מאיסור החמור בעבירתו בקל, או כשלא פשע העובר עבירה, וכההיא דחצי' עבד וחצי' בן חורין, או כשנעשה האיסור על ידו, וכההיא דחבר שגרם לעם הארץ שלא יעשר. ולמש"נ א"ש, דיסוד הענין בלעבור עבירה כדי להנצל מחמורה, הוא כשמצוי ושייך באותה עבירה, וכיון דמה לי הוא ומה לי אחרינא, מחמת ערבות. או שגרם לגוף העבירה, שפיר דמי להכניס עצמו להציל חברו.

כדברי הרמב"ן

יג) ויעויין ברמב"ן בשבת (ד'), שיישב ההיא דפסחים, שהכהן עובר בעשה דהשלמה כדי שלא יבא חברו לאיסור כרת משום: "שאני כהנים דשלוחי ישראל שוינהו רחמנא, והוא אינו יכול לזכות מעצמו". עכ"ל. והן הן הדברים שנתבאר.

בשיטת הרשב"א בתשו'

יד) והנה דעת הרשב"א בתשו' (ח"ז סי' רס"ז) דרק כשהאיסור בא על ידו חשיב כמצוי בעבירה, ולא מחמת דינא דערבות. שהרי כתב דגם דאף כשהעובר לא פשע, לא אמר' שיחטא לזכות חברו, ורק כשהאיסור בא על ידו שרינן. והובא בב"י (סו"ס ש"ו). וגדר הדברים מצינו ברשב"א בתשובה (סי' קכ"ז), דהיינו מגדרי דחייה, דחכמים דחו לפעמים איסורים בידים. וזהו מנידון המעשה דיליה, דאלו בנוגע לעצם העבירה לא שייך לדון כדחיית איסור מפני איסור, שהרי רק בעבירה שבאה על ידו ס"ל להרשב"א דחשיב כמצוי בעבירה, וכמש"נ, וא"כ לא איכפת לן ביחסיות האיסורים כלפי עצמם.

ביאור שיטת הרשב"א

טז) והביאור בזה, דכאשר יש לפנינו איסור קל שעל ידי זה ינצל מאיסור חמור, אין הנדון רק לעדיפות האיסורים חדא מחבירו. אלא דליכא איסור כלל בעבירת הקל, כיון דיסודו הוא הצלה מהחמור ממנו, ממילא מקיים חובתו בזה. - וכדוגמת הא דהוי חובה לת"ק בשלהי ברכות להזכיר שאילת שלום לחבירו בשם, דמשום עת לעשות הו"ל חובה. ע"ש בתפא"י (אות ג"ד). וה"נ כשיש הצלה מאיסור אחרינא מקיים מצוה בזה. דהוא עת לעשות לה'.

בדברי תשו' הרשב"א ח"ז סי' קכ"ז

טז) ויתפרש ג"כ מה שהשוה הרשב"א בתשו' (ח"ז סי' קכ"ז) הך ענינא דחטא כדי שיזכה חברך לגדרי דחייא לצורך. שנשאל דהיאך שרו רבנן להפריש בשבת שלא מן המוקף, והרי איסורו הוי מדאורייתא. והשיב הרשב"א: "דהא אשכחן בכמה דוכתי דדחו חכמים בידיים אפילו לאו הבא מכלל עשה לצורך, כר"א ששחרר עבדו להשלימו לעשרה כו' ומשני מצוה שאני. ההיא אמתא דהו עבדי בה אינשי איסורא וכפו את רבה ושחררה, והא הכא דאיכא תרתא, חדא דאיכא לאו מכלל עשה דלעולם בהם תעבודו, ועוד שאומרין לזה עמוד וחטוא כדי שיזכה חברך כו" עכ"ל.

יז) והביאור בזה דבכה"ג דאיכא מצוה ממילא אין איסור בשחרור, אלא דכך גדרי האיסורים בכללותם, שלא נאמרו במקום מצוה. - וכן הוא גם כן פשוטות הביאור בתוס' פסחים (נ"ט. ד"ה אתי כו', דהוכיחו מהא דשחרר רבי אליעזר עבדו, דבעשה חמירא לא בעינן בעידנא, והיינו דמתורת דחייא אתינן עלה.

יח) והנה בשבת (ד' בתוד"ה וכו' כו', כתבו התוס' דהיכא שלא פשע שרינן לאחר לחטוא כדי להצילו. וסגי בהכי, אף על גב דלא גרם להעשות בעבירה. אך כשפשע לא שרינן לאחר לחטוא כדי להצילו. וכמש"כ הגרעק"א, דבתירוצא בתרא שכיילי כללא דכל היכא דלא פשע שרינן, אכתי לא נתיישב ההיא דעירובין (ל"ב:) דשרינן לחבר לחטוא בשביל הצלת העם הארץ, אע"פ שהעם הארץ גם כן פשע, שהרי לא עישר. ובהכרח דיישבו בתירוצא בתרא רק

קושייתם מחצי עבד וחצי בן חורין. - ולדינא בחדא מינייהו סגי, או כשהעובר עבירה לא פשע, ובזה מתיישב מחצי עבד וחצי בן חורין. או היכי דהעבירה נעשתה על ידו. והתוס' הרא"ש כתב דעשה בידיים. ובמאירי, וראבי"ה כאן, כתבו דגרם לכך.

בדברי הר"ן

יט) אולם בחידושי הר"ן נדפס ע"ש הריטב"א בשבת (ד'.) כתב דתירוצא דכל היכא דלא פשע שרינן, אתינא נמי ליישב סוגיא דעירובין.

בדקדוק דברי הר"ן

דיעווי"ש שלא כתב כנוסח התוס' דילן, אלא אחר שהקשה מהתם, יישב בתרי אנפי, ואחר שתירץ תירוצא בתרא, כתב דהיינו דתנן בחצי עבד וחצי בן חורין. וכן משמע בחגיגה (ב'.) בתוד"ה כופין. דבהך כללא דכל היכא דלא פשע שרינן, מיושב סוגיא דעירובין. וצ"ל דאע"פ דהתם העם הארץ פשע שלא עישר, אמנם בנוגע לעבירה אכתי לא עבר, דהרי רק בתורת חששא הוא, דחיישינן שמא יאכל בלא לעשר. ובכה"ג לא חשיב פשיעה. - אך הגרעק"א נקט בדקדוקו, דגם הגורם שלא יהיה המאכל מתוקן, חשיב כפושע.

בביאור תירוצא קמא

בחתום שבת ד' ע"א

כ) והנה יל"ע לפום ריהטא, לתירוצא קמא דהתוס', דכשהאיסור נעשה על ידו אמרינן ליה חטא כדי שיזכה חברך, דאם כן הרי כל שכן כשהאיסור נעשה על ידי עצמו, דודאי דיעבור באיסור קל למנוע החמור. וקשה דאם כן למה בקס"ד, דקמבע"ל לרבב"א בהדביק פת בתנור אם התירו לו לרדות כדי להמנע מחיוב חטאת, אמאי לא פשטינן מההיא דעירובין, דחזינן דשרי, דהוי כל שכן מהתם דהותר לאחרנא. - ועי' מהר"ם שפירש דבאמת מהאי טעמא קאמר הריב"א לחילוקו, דתלוי אם פשע. אך לדברי הגרעק"א דבחדא סגי, י"ל דמדלא הדרין מתירוצא קמא, דאין זה בטעמו.

בחילוק בין היכא דפשע או לא

כא) אכן אין זה בהכרח, דבפשוטו דברי הריב"א הויין המשך למש"כ דכשגורם

לאיסור אמרינן לי' חטא כו', וכמש"כ מהר"ם. ובהכרח דהחילוק בין הגורם לחבירו לעבור עבירה, דאמרינן ליה חטא כדי שיזכה חברך, ובין החוטא עצמו, דמתקן מעשיו ע"י עבירה אחרינא, וסברת החילוק הוא דהיכא דרק גרם לחבירו לעבור עבירה קליש איסורא, דהרי סוף סוף לא עבר המכשיל, עבירה בידיים, ובכה"ג שפיר אמרינן דהותר לחטוא כדי להציל מהחמורה. אבל כשהוא עצמו החוטא, אין סברא להתיר לו לתקן עבירתו באיסור אחרינא. - ולפ"ז יסוד החילוק בין תירוצא בתרא לתירוצא קמא הוא בשורש הסברות, דלתירוץ בתרא מפלגינן היכא דהחוטא פשע, אם לאו. ובתירוצא קמא הוינן להיפוך, דמפלגינן היכא דהגורם לחטא פשע אם לאו, דהיינו דרק כשלא עביד מעשה האיסור בידי שרינן.

בביאור תירוץ הריב"א

כב) והנה לדברי המהר"ם לובלין, שפירש דהריב"א דקאמר לחלק בין סוגיין לההיא דעירובין, דהתם עדיין לא נעשה איסור, ומוטב שיעשה איסור קל ולא איסור חמור על ידו, משא"כ בסוגין דמעשה האיסור כבר נעשה וממילא יגמור, לא יעשה אפילו איסור קל בידיים. - ופירש המהר"ם מלובלין דדבריו אתיין המשך ליסוד שכתבו מתחילה דכשגורם לאיסור אמרינן חטא כדי שיזכה חברך. והיינו דמהך טעמא לחוד לא סגי, כיון דהאבעיא דרבב"א משמע דאין הכרע דשרי לעבור בקל כדי להנצל מהחמור, דהא אם לגבי אחרינא שרינן, כל שכן לגביה דידיה, וכמש"נ. - ובהכרח דגם בעינן שלא יהא נעשה האיסור, משא"כ בסוגיין דנעשה האיסור, לא סגי עפ"ז להתירו. ול"ש לנד"ד, דכשעשה מעשה בידיים יש להחמיר עליו. דהנידון למש"כ המהר"ם הוא מחמת עצם מציאות האיסור, דכל שנעשה כבר, לא סגי מה"ט להתירו בקלה. ולמש"נ אין הנידון מעצם מציאות האיסור, אלא מחמת גוף עשייתו להך מעשה, דאדרבא רקממניעתו מהמעשה בידיים יש להתירו לתקן החמור באיסור קל. והנפק"מ בזה, דאם ניצרך תירוצא בתרא לתירוצא קמא, וכדברי הגרעק"א, אם כן לדברי המהר"ם מלובלין דיסוד הסיבה לאיסורא דאחרינא יחטא מפני שלא נגרם

זוטא אף אם היה הסיודור קידושין מעשה איסור, וכל שכן שאינו מעשה איסור כדלעיל. וכן היהנוטה הדעת ולמעשה צ"ע. עכ"ד האגרו"מ.

בשיטת התוס' בשבת ד' ע"א

(כה) והנה בגוונא שנתן פת בתנור במזיד, וחזר בו ורוצה לרדות הפת, אך לא יספיק לרדות בעצמו את כל הככרות שנתן קודם שתאפה אחת מהן, אם מותר לאחרים לרדות כדי להצילו מסקילה וכת. דהתוס' בשבת (ד.) ד"ה קודם כו', כתבו בזה דיהא מותר לאחרים לרדות כדי להצילו, וכדנקטו דיהא שרי להזות כדי להצילו מכת, מאחר שחזר בו.

בשיטת הרשב"א בתשו' ח"ז סי' רס"ז

(כו) אולם לשיטת הרשב"א בתשובה (ח"ז סי' רס"ז) והובא בב"י או"ח (סי' ש"ז ס"ד), דאסור לחלל שבת כדי להציל מעבירות, אם כן תלוי אם התרו בו אם לאו. דהרי כשהתרו בו הו"ל פיקוח נפש, שהלא יהרג בב"ד, ואם כן יש להסתפק בכל מיתת ב"ד אם הו"ל פיקוח נפש מה"ט, ואם נימא שהו"ל פיקוח נפש באמת חייבים להצילו. אמנם בלא התרו בו פשיטא דאסור, לדעת הרשב"א, דהא ס"ל דלא נחשב האיסור כרת לפיקוח נפש, וכדס"ל בהוציא בתו בחזקה מביתו על ידי ישראל משומד, להוציאה מכלל ישראל שלא ישם לדרך פעמיו להצילה, מפני שאין דוחין שבת על הצלה מעבירות לפי שאמרו אין אומרים לאדם עמוד וחטוא בשביל שיזכה חבירך, ואפילו איסורא זוטא לא שרינן ליה כדי להציל חבירו מאיסורא רבה כו', עכ"ל הרשב"א, ומכיון דאין מחללין חזינן דלאו בגדרי פיקוח נפש הוא, מה שיהיה כרת על ידי זה. ואם כן בנד"ד אסור לאחרים לרדות כדי להצילו מסקילה וכת.

בביאור שיטת הרשב"א

(כז) אמנם יש לדון בזה בשיטת הרשב"א דס"ל דמה שיהיה על ידי זה כרת לא סגי לחלל עליו שבת, אם נימא דהוא הדין דאין לרדות כל הככרות שלא יספיק המדביק בעצמו לרדות. - דלכאורה יש לחלק, דנידון דברי הרשב"א הוא בגוונא שלא הוחזק

הרב קידושין אחר שתקבל הגט עם הבועל שניסת לו כבר בערכות לא תקבל את הגט ותדור עמו בלא גט, שאולי כדי לסלק ממזרות ואיסור אשת איש יהיה הרב מותר לסדר הקידושין בהודעה להם שהיא אסורה לו ורק שהקידושין תופסין ולא יהיו הבנים ממזרים. דאף שמדין שרשאי לעבור על איסורא זוטא כדי שלא יעשו איסורא רבא אין להתיר, לשני תירוצי התוס' שבת דף ד' ד"ה וכי, דהא איסור החמור לא נעשה על ידו וגם שפשעו, מ"מ הא סידור הקידושין אינו בעצם איסור, מאחר דגם בלא קידושין הרי דרין בחשיבות נישואין דע"י הערכאות, ולא יפרשו זה מזו כשלא ירצו לסדר קידושין לא רק בשביל איסור סוטה, אלא גם מאיסור אשת איש הא אין פורשין. והוא רק שאין מן הראוי להזדקק לנישואי עבירה, דדבר מכוער הוא לנו אף שיסולק בזה איסור אחד שהוא איסור פנויה, שלהרמב"ם הוא איסור דאורייתא בלאו דקדשה לחד שיטה ולהחולקים עליו יסולק עכ"פ איסור פנויה דרבנן, משום דלא איכפת לן כל כך בעבירות הרשעים דהא איכא רשב"ג דסובר בכה"ג במע"ש רפ"ה הלעיטהו לרשע וימות, ולכן אף אם איכא חולקין עליו דנימא דהצנעין חולקין וגם ת"ק דר' יוסי בדמאי פ"ג מ"ה, עיין בירושלמי שם והר"ש שם, נמי הוא רק התם דמצילו מן האיסור ע"י מה שעושה בביתו כחלול והפקר דר' יהודה ור' דוסא, אבל להתעסק במעשה האיסור כו"ע מודו שאין להתעסק אף להציל מחטא אחד. אבל כיון שיסולק בזה שיזדקק לסדר הקידושין איסור החמור דאשת איש, דבא מזה אנדרלמוסא, וכל שכן כשיסולק בזה ריבוי ממזרות אפשר שיש להזדקק, כיון שהוא לתיקון העולם וגם לתירוץ השני בתוס' שבת שם, ותוס' גיטין (דף מ"א), דבחציה שפחה וחציה בת חורין שכפו את רבה לשחררה משום דנהגו בה מנהג הפקר אף שהם פושעים, הוא משום דהוא כמצוה דרבים, מחמת דרבים נכשלו בה, אף שכל הרבים שנכשלו הם פושעים. ועיין בהגר"א או"ח סוף סימן ש"ו שמשמע שסובר כתירוץ זה דתוס' להלכה, כל שכן שבשביל שלא ירבו ממזרים בישראל, ובשביל שלא תהא אנדרלמוסא בעולם שהוא צורך הרבים דכשרים וצדיקים, וגם הוא כצורך של כל ישראל, שהיה שייך להתיר איסורא

על ידו עצם מציאות האיסור, ולא מחמת שלא עשה מעשה בידים. וממילא כשנגרם על ידו עצם מציאות האיסור שפיר אמרינן ליה לחטוא, להציל האחר, יש מקום להכריח דדוקא באיסור רדיית הפת דהוי דרבנן, הוא דמספק"ל לקס"ד אם שרי ע"י עצמו, וכמו שכתב ה"כתב סופר" או"ח (סי' ס"ב) שהקשה דהמדביק עצמו יאסר לרדות מחמת שפשע, ועפ"ד התוס' עירובין (ק.) דטעמא דלא דחי עשה ללא תעשה דבל תוסיף הוא מפני שפשע, שהיה יכול לקיים העשה בלא דחיית הלאו, ואם כן המדביק שפשע גם הוא עצמו אסור לו לחטוא בקל כדי שינצל מהחמור.

בהכרח מסוגיא דשבת ד' ע"א

אכן למש"ב דהנידון הוא מחמת גוף עשייתו להך מעשה, אם כן אדרבא מסוגייתא דשבת (ד.) גופא חזינן דבהכי הוא דמספקא לן, דדלמא אע"פ שהוא עצמו פשע והדביק יתכן להתירו.

בביאור התוס' בשבת ד' ע"א

(כג) והנה מפורש בתוס' בשבת (ד.) ד"ה וכי, דגם כשמציל תרתי, לא אכפ"ל בגוונא דתרויהו שפשעו בזה.

בנידון ה"ברכי יוסף" חו"מ סי' ט' סק"ג

ויעוי' מש"כ ה"ברכי יוסף" חו"מ (סי' ט' סק"ג) בנידון האם מותר ליתן שוחד לדיין שיפסוק דין אמת. כגון שיודע שחבירו כבר נתן שוחד לדיין, האם מותר ליתן שוחד כדי למנוע הדיין מלהטות משפט לטובת חבירו, שהו"ל הדין שקר. ועוד שימנע מהם לגזול ממונו. - וכתב: "ואין להתיר כו' מטעם דבזה הצל יציל לשמעון מגזל, ולדיין שלא להטות משפט, מוטב דלעביד ראובן איסורא זוטא ולא ליעבדו הנך כמה איסורי דחמירי. דהרואה יראה דלפי חלוקי התוס' פ"ק דשבת דף ד' ובעירובין דף ל"ב, אין מקום פטור לראובן, ובכי הא דנ"ד אין אומרים לראובן לחטוא בשביל שיזכה שמעון והדיין, כאשר עיני המעיין תחזינה מישרים כו'". עכ"ד החיד"א.

הקירת ה"אגרות משה"

(כד) והנה בתשו' "אגרות משה" האע"ז (ח"ג סי' נ') כתב: "ואני מסופק באשה שיודעת שאסורה להבועל ותאמר שאם לא יסדר לה

חקרי משפט

עמותה לחקר המשפט היהודי
(ע"ר) מס' 580442473

לעמותה אישור מס הכנסה
לפי סעיף 46
לפקודת מס הכנסה.

משרד:

רח' הרב קוטלר 21 ב"ב,
טל/פקס: 03-5785091

דוא"ל:

chekermishpat@gmail.com

Chikrei Mishpat Institute

Office:

21 Harav Kotler St.

Bney Brak

Tel / fax: 03-5785091

דכופין את רבו ועושה אותו בן חורין דהו"ל איסור תורה, דהוא מפני דמצוה רבה שאני. הרי דמחמת דהו"ל איסור דאורייתא הוצרכנו לטעמא דמצוה רבה, ואם כן אם ביטול איסור דאורייתא ודאי דאין אומרים לו לאדם חטא באיסור תורה כדי להציל אחרינא, ורק כשהאיסור הוא מדרבנן אמרינן הכי. את"ד. - וע"ע "פרי מגדים" או"ח (ס' ת"ס משב"ז סק"א) במי שאין לו אלא כזית מצומצם בלל פסח שלא ניטל חלתו, דיבטלנו אחר שיפריש ברוב כדי לקיים מצות עשה דברי תורה. וחזינן עכ"פ דיש להעדיף שיעבור בביטול ברוב על פני איסור דברי תורה.

בתשו' הרדב"ז ח"ד סי' קל"ט

(ל) והנה יש להעיר מדברי הרדב"ז בתשו' (ח"ד סי' קל"ט) שכתב בטעמא דמותר לשחוט לחולה בשבת אע"פ שאפשר להאכילו ובלה, וז"ל: "עוד אני אומר בטעמו של דבר, כי אין דיחוי שבת מוטל על החולה אלא על כל ישראל העומדים עליו, וכיון שכן אינם רשאים להאכילו בידים דבר האסור כדי להקל חילול שבת מעליהם, שאין אומרים לאדם חטא בשביל שיזכה חברך". עכ"ד. ומפורש דאדרבא מהאי טעמא דאין אומרים לאדם חטא בשביל שיזכה חברך, עדיף שאחרים יעברו ולא החולה. - ומרהיטת ה"אבני מילואים" משמע דמהאי טעמא עדיף שהחולה יעבור. - וגם מתשו' ה"חתם סופר" או"ח (ס' פ"ב) משמע דנקט לא כדעת הרדב"ז בזה.

האם הקל הקל נאמר על החולה

אכן יעוי' ב"אור שמח" (פי"ד ממאכ"ס הי"ד) דהקל הקל לא נאמר על החולה, ומדברי הרדב"ז משמע דלגבי החולה לא נדחו איסורים, אמנם זהו כשאין ביד החולה להעדיף מאכלים זה את זה. - וע"ע ברלב"ג (שמואל א' כ"א, ח').

האיסור בפועל, אלא דעל ידי זה שלא יצילנה תשתקע בין הגויים. אך בנד"ד דכבר הוחזק באיסור והדר ביה, מנ"ל דלא מסייעינן ליה אמנם י"ל דגם בהוציאו בתו בחזקה, דיינינן ליה כהוחזקה באיסור.

בתשו' "אבני מילואים" סי' י"ח

(כה) והנה בנידון חולה הצריך לאכול איסור האסור מהתורה, כתב ה"אבני מילואים" בתשו' (סי' י"ח) דמוטב שאחר יבטל האיסור ברוב היתר, דאין זה אלא איסור מדרבנן, ואף על גב דאין בזה צורך לחולה. דבכה"ג אמרינן חטא בשביל שיזכה חברך. דעל ידי עבירת ביטול איסור דרבנן מצילינן חולה מאיסור תורה. - ואע"פ דיש לדון דהלא החולה מותר לו לאכול גם בלא ביטול, אם כן י"ל דאינו מצילו מאיסור, ואם כן אדרבא בנוגע לאחרינא המבטלו, יתכן דכלפי החולה עדיף שלא יחטא בגלל העדיפות דיליה. איברא דז"א, חדא דמכיון דקיי"ל דפיקוח נפש דחוויה אין היתר לחולה למעבד איסורא כשיש קמיה התירא, ועוד דיתכן לומר, אך הוא מלתא חדתא, דכל ביטול איסור לצורך חולה הו"ל ביטול בהיתר, דכל האיסור בביטול הוא להתיר איסור על ידי זה, אמנם לחולה דבלא"ה שרי, יתכן שאין לקנוס. ויעוי' בשו"ע יו"ד (סי' צ"ט ס"ה). וגם נראה דבפשוטו ז"א, דודאי דיש להעדיף שהמאכל יהא כמאכל הראוי בעלמא, וללא התירא דפיקוח נפש, ועל ידי ביטול ברוב שפיר נהפך המאכל להיתר כבעלמא.

(כט) והנה יעוי"ש ב"אבני מילואים" דבכה"ג אמרינן לאדם חטא בשביל שיזכה חברך, כמש"כ התוס' בשבת (ד.), דמה דמבעיא לן אם התירו לרדות קודם שיבא לאיסור סקילה, דהינו רק כשפשע מבעיא לן, אבל היכא דלא פשע אמרינן. ובאיסור תורה נמי פשיטא דלא אמרינן לאדם חטא כדי שיזכה חברך, וכמש"כ התוס' בשבת (ד.), דהא

